

Hvad så?

Lad os så bare erkende, at man ikke kan skrive kvalificeret samtidshistorie. Den nære samtidshistorie som litterær genre ligger endnu tættere på fiktionslitteraturen end anden historieskrivning. Men man kan ikke bortskaffe samtidshistorien, den bliver lavet, uanset om en bestemt gruppe af interessenter melder sig ud af produktionen. Og hvis man virkelig kunne, ville man stå meget svagere rustet, når man engang besluttede sig for, at nu var samtiden hørt op og blevet til »ægte« fortid. Det gælder om at formidle – at give noget som rækker ud over læserens umiddelbare erfaringer og som in-

kluderer referencer til ældre historie. Det gælder ikke mindst i den nationale historieskrivning, at et langtidsperspektiv er vigtigt i forståelsen af »store« fænomener som national identitet, frihedsrettigheder, socialgruppers forhold osv. Og det gælder desuden om at skabe historie. Det gør vi ikke mindst ved at være blandt dem, som leverer de første synteser. Og alle forbehold til trods, eller netop fordi vi er bevidste om dem, kan faghistorikere bidrage med en historisk dybde og en metodisk og teoretisk viden om muligheder og problemer, som konkurrenterne på markedet – journalister, digtere, politikere mv. – ikke er uddannet til.

Danmarkshistorier som identitetspolitik

Af Bernard Eric Jensen

Danmarkshistorie er en genrebetegnelse – en etiket, der hæftes på en bestemt slags sagprosatext eller tv-serie. Det kan dreje sig om tekster skrevet med en forskellig målgruppe for øje – til fx elever i folkeskole og gymnasiet, studerende ved en videregående uddannelse eller en historisk interesseret offentlighed. Det kan dreje sig om tekster skrevet af folk med en forskellig baggrund – de kan fx være historikere af fag, lærebogsforfattere eller selvlærde historiefortællere.

Der er i årenes løb produceret mange danmarkshistorier, men ingen ved i dag, hvor mange det faktisk drejer sig om. En udforskning af danmarkshistoriernes historie og brug er påbegyndt i løbet af de senere år, og det er her oplagt at nævne værker som *Danmarkshistorier – erindringspolitisk slagmark* (1997) og

Historien fortalt – historiebøger i folkeskole og gymnasium (1998), der begge blev udarbejdet som led i forskningsprojektet om *Humanistisk historieformidling i komparativ belysning*.²³

At en danmarkshistorie har karakter af noget historiefrembragt – dvs. er præget af de(n) person(er), de(t) miljø(er) og den tid, hvori den blev frembragt – er for historikere af fag en selvfølgelig sandhed. De vil derfor forvente at finde betydelige forskelle i indholdet såvel som i formen af Adam Fabricius' *Illustreret Danmarks Historie for Folket* fra 1854-55 og Erik Arups *Danmarks Historie* fra 1925-32.

Der har dog ikke i dansk faghistorie været tradition for at stille et andet oplagt spørgsmål, nemlig: er en danmarkshistorie tillige noget historiefrembringende? Er det at producere og bruge en

danmarkshistorie også med til at præge, hvordan historisk-sociale processer foreløber? Og skulle det være tilfældet, vil et opfølgende spørgsmål melde sig: hvordan kan danmarkshistorier udfylde en historiefrembringende funktion? I det følgende skal der skitseres et svar på disse spørgsmål.

En socialkonstruktivistisk tilgang

Når der ikke har været tradition for at udforske, hvordan produktionen og brugen af danmarkshistorier har fungeret som en historiefrembringende virksomhed, kan det for en væsentlig del tilskrives det forhold, at danske faghistorikere gennem flere generationer har været vant til at tage afsæt i forskellige varianter af materialistisk samfundsteori, når de satte sig for at udforske historisk-sociale processer.

I løbet af de seneste årtier er sådanne tilgange blevet udfordret og til dels erstattet af en mere socialkonstruktivistisk tænkemåde. Tager man forskningsstrategisk afsæt i socialkonstruktivistisk samfundsteori, forekommer det straks mere oplagt at interessere sig for danmarkshistoriernes historiefrembringende virkninger. Det vil komme til at stå klart i lyset af de centrale indsigter, der ligger til grund for en sådan tænkemåde. En formulering heraf kan findes i Charles Taylors *Sources of the Self. The Making of the Modern Identity* (1989), hvor der peges på følgende sagforhold:

»(...) a self or person (...) is not like an object in the usually understood sense. We are not selves in the way that we are organisms, or we don't have selves in the way we have hearts or livers. We are living beings with these organs quite independently of our self-understandings or -interpretations (...). But we are only selves insofar as we move in a certain space of questions (...). The self is partly

constituted by its self-interpretations (...). [Yet,] one cannot be a self on one's own. I am a self only in relation to interlocutors (...). A self exists only within (...) 'webs of interlocution'. It is this original situation which gives its sense to our concept of identity, offering an answer to the question of who I am through a definition of where I am speaking from and to whom.«²⁴

Taylors tilgang er baseret på tre teoretiske antagelser. For det første er der afgørende forskel mellem biologiske (fx iltning af blod og andre stofskifteprocesser) og socio-kulturelle processer (fx menneskers identitetsdannelse). For det andet fordrer dannelsen af et menneskes identitet(er) et kommunikativt samspil med andre mennesker – dvs. at de(n) er noget, der opbygges gennem menneskers socio-kulturelle interaktion. For det tredje formes menneskers identitet(er) af deres egen selvforståelse(r), og derfor kalder Taylor mennesker for selvfortolkende dyr (self-interpreting animals).

Udgør det ens forskningsstrategiske afsæt, bliver det oplagt at interessere sig for de socio-kulturelle sammenhænge, hvori en bestemt gruppe menneskers selvforståelse(r) (fx deres nationale identitet) er blevet dannet og omdannet. Et af de steder, hvor en socialkonstruktivistisk tilgang er kommet flot til udfoldelse, er Benedict Andersons *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (1983/91), hvor han udmøntede følgende definition af et nationalt erindringsfællesskab:

»In an anthropological spirit, (...) I propose the following definition of the nation: it is an imagined political community – and imagined as both inherently limited and sovereign. It is imagined because the members of even the smallest nation will never know the most of their fellow-members, meet them, or even hear of them, yet in the minds of

each lives the image of their communion. (...) In fact, all communities larger than primordial villages of face-to-face contact (and perhaps even these) are imagined. Communities are to be distinguished (...) by the style in which they are imagined.«²⁵

Menneskers fællesskaber – siger socialkonstruktivist – lever og fungerer i kraft af de forestillinger, som dets medlemmer har om de pågældende fællesskaber. Deres fællesskabsforestillinger udgør altså det brændstof, der holder et fællesskab i live og giver det kraft, og er det kit, der holder det sammen. Men det er samtidigt vigtigt at understrege, at termen 'fællesskabsforestilling' ikke må forstås snævert kognitivt, men skal derimod tolkes bredt og inklusivt – dvs. som noget, der omfatter kundskab og oplevelser, forstand og følelser, erkendelse og fantasi. Et forestillet fællesskab er også et fællesskab omkring følelser af samhørighed.

Danmarkshistorie som identitetsdannende

Er ens udgangspunkt en socialkonstruktivistisk samfundsteori, må følgende spørgsmål søges besvaret, når man udforsker dansk historie i tidsrummet fra slutningen af 1700-tallet til midten af 1900-tallet. Hvordan gik det til, at danske folk (= indbyggere i det danske kongerige/den danske stat) kom til at opfatte sig selv som dele af 'det danske folk'? Hvor kom en sådan forestilling fra? Hvem udbredte den? Hvordan blev den udbredt? Har der været flere konkurrerende udgaver? Og hvordan har de(n) ændret sig over tid?

En velbegrunderet besvarelse af disse spørgsmål må bl.a. baseres på en undersøgelse af danmarkshistorier udarbejdet og brugt i 1800- og 1900-tallet. De historier indgik som en integreret del af de

socio-kulturelle processer, gennem hvilke historieskrivningen blev national, og de bidrog dermed til, hvad der er kaldt 'kulturens nationalisering'.²⁶ Danske faghistorikere ydede deres bidrag hertil, men arkæologer, litteraturhistorikere, kunsthistorikere, kirkehistorikere ydede ligeledes deres, og det var ikke mindst gennem uddannelsessystemet, at forestillinger om en fælles nationalkultur blev gjort til hvermandseje.

Ud fra en socialkonstruktivistisk synsvinkel kan man ikke udarbejde en danmarkshistorie uden at blive involveret i identitetspolitik, fordi en sådan gør brug af en eller flere fællesskabsforestillinger. Og derfor bliver det relevant at spørge: har danske faghistorikere været bevidste herom, når de skrev danmarkshistorier? Det er ikke vanskeligt at godtgøre, at de ofte har været helt på det rene med, at det at skrive en danmarkshistorie udgjorde et forsøg på at indfri en af fagets mest betydningsfulde samfundsopgaver. Det kan fx eftervises ved at se nærmere på selve det anslag, faghistorikere har brugt, når de indledte deres danmarkshistorie. Jeg må nøjes med et enkelt eksempel og vælger Erik Arups *Danmarks Historie* (1925), fordi det kan vise, hvordan en faghistoriker, der stillede sig særdeles kritisk til en nationalistisk historieskrivning, tænkte. Hans danmarkshistorie blev indledt således:

»Det dansk folks historie begynder med de første spor af, at mennesker har levet og arbejdet her i landet. Men forud derfor ligger de tider, da Danmark selv blev til; da landet langsomt dannedes i tidsrum saa fjerne og udstrakte, at kun naturens mægtige forandringer giver os vage tidsmaal. Der er grundfjæld endnu i vore dages Danmark (...).«²⁷

Et sådant anslag gav på en enkelt og elegant måde læsere af danmarkshistorien en klar fornemmelse af deres historiske rødder. Her blev fremlagt den

mest massive identitetshistoriske kontinuitetstese, der tænkes kan. Forestillingen om 'det danske folk' blev hæftet på alle de mennesker, der siden istiden har levet i 'Danmark' – dog uden at sidstnævnte størrelse blev nærmere defineret. At der på ingen måde var tale om et stilistisk lapsus fra Arups side, fremgik lidt senere af samme bind af hans danmarkshistorie:

»Tilbage paa de gamle bopladser blev Germanerne i Nordvesttyskland, Slaverne i Polen, Balterne i Østersøprovinserne – og dertil det danske folk i Danmark; vi er som disse sidstnævnte folk autoktone, hjemmefødte i vort eget land, vi har været her fra den første tid, landet blev beboeligt for mennesker.«²⁸

Det er gennem tekstanalyse muligt at afdække, hvordan en sådan danmarkshistorie kunne fungere identitetsdannende. I den blev der gjort brug af, hvad de tyske erindringsforskere Aleida og Jan Assmann benævner 'en identitetskonkret fremstillingsform'. Det vil sige, at der i selve teksten løbende er indarbejdet henvisninger til et bagvedliggende fællesskab.²⁹ Sætter man sig for at afdække de tegn i selve teksten, der definerer den indbyrdes relation mellem (i) dens afsender (Arup), (ii) dens modtager (læserne) og (iii) dens indhold (en historie om det danske folk), viser de, at alle tre ses som dele af et og samme forestillet fællesskab. En dansk faghistoriker skrev om det danske folks historie til brug for danskere.

Der skete en aktivering af denne fællesskabsforestilling ved at benytte udtryk som 'her i landet', 'Danmark' og ikke mindst ved brugen af et inkluderende 'vi': »vi er (...) hjemmefødte i vort eget land«. Hermed blev der åbnet op for, at en læser kunne identificere sig med de(n) fortalte historie(r) og tænke: det drejer sig om mit folks historie, det er mine forfædre, det er her, at jeg hører

hjemme, det er det folk, jeg må stå last og brast med. Gennem den slags processer er forestillinger om 'det danske folk' blev udbredt og er begyndt at øve indflydelse på, hvordan danske folk har oplevet deres plads i verdenen, har tænkt om den og har handlet i den.

Etnos og demos

Når der i tidernes løb er skrevet og produceret, læst og set så mange danmarkshistorier, som tilfældet er, er det rimeligt at antage, at de må have imødekommet afgørende behov i det danske samfund. Man kan få et indtryk af disse behov ved at se på, hvad der har kendetegnet de danmarkshistorier, faghistorikerne har skrevet. De har været kendetegnet ved en dobbelthed.

Siden C.F. Allen udsendte sin *Haandbog i Fædrelandets Historie med særligt henblik paa Folkets og Statens indre Udvikling i 1840*, har de allerfleste danske faghistorikere arbejdet med afsæt i en ganske bestemt forestillingsverden. Dens omdrejningspunkt var forestillinger om 'Danmark', 'det danske land', 'det danske folk', 'den danske stat'. Den referenceramme har haft karakter af noget selvfølgelig, og produktionen af danmarkshistorier har dermed bidraget til at holde liv i forestillingen om et nationalt folkefællesskab. Det er først med et værk som Michael Bregnsbo og Kurt Villads Jensens *Det danske imperium. Storhed og fald* fra 2004, at der for alvor er begyndt at blive sat spørgsmålstegn ved den forestillingsverden.

At der blev arbejdet med afsæt i en fælles forestillingsverden, betød dog ikke, at danske faghistorikere har været enige om, hvordan en sådan ramme skulle fyldes ud. Tværtimod har det at skrive en danmarkshistorie været et af de afgørende konflikt- og kampfelter inden for dansk faghistorie. At skrive

en danmarkshistorie implicerede også, at man trådte ind på en erindringspolitisk slagmark, og det er det forhold, der har givet genren meget af sin livskraft og dynamik, og det kan ligeledes være med til at forklare genrens brede læserappel. I danmarkshistorierne blev der ført kampe om, hvordan det nationale folkefællesskab nærmere skulle forstås.

I et af sine bidrag til *Dansk identitets-historie* (1991-92) fremhævede Lorenz Rerup, at »folk [blev] mere lige af at være et folk« og pegede dermed på en kobling mellem et etnisk folkefællesskab og et politisk medborgerfællesskab.³⁰ Der har været en nær forbindelse mellem nationaliserings- og demokratiseringsprocesserne i en dansk sammenhæng. Men det er værd at minde om, hvordan sammenkoblingen mellem dem til tider er blevet forstået, og det er igen umagen værd at gøre brug af Erik Arups *Danmarks Historie*, men nu skal det dreje sig om slutningen af andet bind fra 1932. Under overskriften 'Lighedens lov' skrev han følgende:

»Enhver, der ser hen over det danske folks politiske udvikling, maa erkende, at et klart grundtræk deri er den stadig hævde af ligheden, saa vidt det til enhver tid har været muligt, i alt fald som afværgelse eller fjernelse af ulighed. Det danske folk hører til de meget faa folkeslag i verden, hvor de ydre vilkaar har kunnet fæstne en bestemt vilje til, at lighed mellem statsborgere bør være samfundets faste grundlag. (...) Den havde hævdet de danske borgere til politisk ligeberettigelse med de danske herremænd, den havde standset de danske bønders tunge gang mod livegenskabet. Moder Danmark havde ligesom løftet sin haand for at give dem, der vilde fremme uligheden i folket, og som (...) for en kortere tid blev de sejrende, en alvorlig advarsel om ikke at gaa for vidt heri (...).«³¹

Hos Arups blev koblingen mellem det etniske folkefællesskab og det politiske medborgerfællesskab etableret ved hjælp af en forestilling om, at et demokratisk sindelag var gået hen og var blevet en integreret del af dansk folkekarakter. Og ikke nok med det, han antog også, at en sådan folkekarakter på det nærmeste var noget unikt dansk. Det er ikke vanskeligt at slutte sig til, hvilket selvbillede det kan have avlet blandt læsere af hans danmarkshistorie. Arup var – som det fremgår – en ivrig og varm fortaler for lighedstanken, men hans etniske udlægning heraf lagde op til at forstå et folkestyre snarere som en form for etnokrati end som et demokrati.

At forveksle etnokrati med demokrati har ligget snublede nær i en dansk sammenhæng. Det skyldes selvfølgelig det velkendte forhold, at Danmark – mellem 1864 og 1973 og især efter 1920 – var en særdeles homogen nationalstat i etnisk såvel som i konfessionel henseende. I lyset heraf er det ikke vanskeligt at forstå, hvordan folk dengang havde for vane at se etnos (etnisk folkefællesskab) og demos (politisk medborgerfællesskab) som sider af samme sag. Situationen i dag er meget anderledes. Holdes der ved indgangen til 2000-tallet fast i en sådan forestillingsverden, vil der blive lagt gift ud for det politisk-kulturelle samspil mellem forskellige befolkningsgrupper i dagens Danmark.³² Der er følgelig behov for at få overvejet og drøftet, hvilken identitetspolitiske forestillingsverden der vil kunne danne en mere frugtbar ramme ved udformningen af fremtidige danmarkshistorier.

Noter

1. Jf. Max Weber: *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie*, Tübingen 1976, s. 122-176.

Indhold

Artikler

- Birgit Løgstrup: *Træl eller agtværdig mand* 1
Lars Schädler Andersen: *Folkekirkens entreprenører* 35
René Mejlby Jensen: *Det funktionelle kildebegreb og
virkelighedens fortid i historisk forskning* 87

Debat: Byhistorie

- Ole Degn og Henrik Fode: *Ikke plads til dem alle* 115
Søren Bitsch Christensen og Jørgen Mikkelsen: *Byhistorie
– en markedsplads for forskere* 122

Debat: Danmarkshistoriens udfordringer

- Gunner Lind og Niels Finn Christiansen: *Danmarkshistoriens
udfordringer – en indledning* 130
Gunner Lind: *»Danmark« som objekt, »Danmark« som ramme* ... 131
Kurt Villads Jensen: *Samtidighed og forsinkelser i
Danmarkshistorier* 137
Niels Finn Christiansen: *Danmarks historie – 20 år efter* 142
Søren Hein Rasmussen: *Når historie og samtid flyder
sammen* 147
Bernard Eric Jensen: *Danmarkshistorier som identitets-
politik* 150

Disputatsopposition: Ingen over og ingen ved siden af Folketinget

- Henrik Becker-Christensen: *Ingen over og ingen ved siden af
Folketinget* 157
Jørgen Elklit: *Positiv eller negativ parlamentarisme efter
Systemskiftet?* 166

Review-artikel

- Michael Bregnsbo: *Københavns bombardement og flåderanet 1807
– i 2007* 174

- »uden Kraft og Kiærne og indvordes raadden«; til Niels Skyum Nielsen: *Fruer og Vildmænd. Dansk Middelalderhistorie 1340-1400*, bd. 2. København 1997, der taler om adelens vold, lænkning, tvang og kniv på struben.
16. Hvad der netop var begrundelsen for oprettelsen af Dansk Center for Byhistorie i 2001, jf <http://www.byhistorie.dk/>.
 17. Mest markant med Søren Mørch: *Den sidste Danmarkshistorie. 57 fortællinger af fædrelandets historie*. København 1996.
 18. Senest den noget traditionelle *Europa*, 1-4, red. Håkan Arvidsson og Henrik Jensen, Roskilde 1999-2003; meget mere diskuterende var *Det europæiske hus*, 1-6, red. Søren Mørch, København 1991-1992.
 19. *Danmark-Norge 1380-1814*, 1-4, af Esben Albrechtsen og andre. Oslo 1997-1998.
 20. Genhistorie er et forskningsområde i voldsom vækst. En klassiker er Luigi Luca Cavalli-Sforza: *Genes, Peoples, and Languages*. London 2001.
 21. Hayden White: *Tropics of Discourse*. Baltimore 1979; Hayden White: *The Content of the Form. Narrative Discourse and Historical Representation*. Baltimore 1987.
 22. Robert Bartlett: *The Making of Europe. Conquest, colonization and cultural change 950-1350*. Princeton 1993.
 23. Der er nu også udarbejdet en sammenlignende analyse af de nordiske tilgange til det at skrive nationshistorie – se P. Aronson, N. Fulsås, P. Haapala & B.E. Jensen: »Nordic National Histories«, i S. Berger (ed.): *Writing the Nation*, 2008.
 24. C. Taylor: *Sources of the Self*, 1989, s. 34-36.
 25. B. Anderson: *Imagined Communities*, 1991, s. 5-6.
 26. Jf. B. Stocklund (red.): *Kulturens nationalisering. Et etnologisk perspektiv på det nationale*, 1999 og P.O. Christiansen (red.): *Veje til danskheden. Bidrag til den moderne nationale selvforståelse*, 2005.
 27. E. Arup: *Danmarks Historie*, bd. 1, 1961, s. 9.
 28. Sst., s.46. En nærmere undersøgelse af det problemkompleks er at finde i K.V. Jensen: »Den hvide race og den danske jord«, *Historie* 1998:1, s. 91-103.
 29. Jeg har gjort nærmere rede for en sådan tekstanalytiske fremgangsmåde i mine bidrag til dels *Danmarkshistorier – en erindringspolitisk slagmark* 1997, dels *Livet fortalt – faghistoriske og litteraturhistoriske biografier fra 1990'erne*, 1998.
 30. L. Rerup: »Folkestyre og danskhed. Massenationalisme og politik 1848-1866«, *Dansk identitetshistorie*, bd. 3, 1992, s. 350.
 31. E. Arup: *Danmarks Historie*, bd. 2A, 1991, s. 396.
 32. Jf. B.E. Jensen, »At føre identitetspolitik i et demokrati – en problemudredning«, i O. Korsgaard (red.), *Medborgerskab, identitet og demokratisk dannelse*, 2004.

HISTORIE

2008

1. del

UDGIVET AF
JYSK SELSKAB FOR HISTORIE

REDIGERET AF
SØREN BITSCH CHRISTENSEN (ANSV.),
MICHAEL BREGNSBO OG
TORBEN KJERSGAARD NIELSEN

ÅRHUS 2008